

Наталья Горбунова

Крымский гуманитарный университет

ПРОБЛЕМА БАГАТОМОВНОСТІ В УМОВАХ ПОЛІМОВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Анотація

Інтернаціоналізація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства диктує свої умови змісту й організації освітнього і виховного процесу. Сучасній людині все частіше доводиться стикатися з расовими, національними, релігійними чинниками. У зв'язку з цим, на одне з перших місць у виховній роботі виходить завдання виховання підростаючого покоління у дусі толерантності. Це, у свою чергу, припускає організацію освітнього і виховного процесів в умовах полікультурного простору. Полінаціональний склад учасників, полікультурне і полімовне середовище дозволять виховувати дітей і дорослих у дусі толерантності в умовах реального діалогу культур.

Інтернаціоналізація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства диктує свої умови змісту й організації освітнього і виховного процесу. Сучасній людині все частіше доводиться стикатися з расовими, національними, релігійними чинниками. У зв'язку з цим, на одне з перших місць у виховній роботі виходить завдання виховання підростаючого покоління у дусі толерантності. Це, у свою чергу, припускає організацію освітнього і виховного процесів в умовах полікультурного простору. Полінаціональний склад учасників, полікультурне і полімовне середовище дозволять виховувати дітей і дорослих у

дусі толерантності в умовах реального діалогу культур (И.А.Дадов, Залепа Е.А.).

Традиційно в рамках філософії мови актуальним є пояснення відносин між мовою і світом, тобто між словами і речами, або ж між словами і фактами, які вони описують. Теорія мови виходить за межі мовознавства і лінгвістики і має загальногуманітарне значення.

Новий зліт у філософському осмисленні мови пов'язаний зі зверненням до соціальних аспектів мови. Особлива роль відводиться ролі мови в соціалізації особистості і звідси природі комунікативних процесів у сучасному світі. Саме мова фіксує в лексиці досвід діяльності людей і зумовлює комунікацію;

впорядкувати, зберегти накопичений попередніми поколіннями досвід і інформацію; створює соціальний хронотоп культури. Мова – не тільки інструмент думки і комунікації, але і ключ до інформаційного простору.

Кожне нове покоління, кожен представник конкретного етносу, опановуючи мову, залучається через неї до колективного досвіду, колективного знання, соціальних цінностей. Мова є «архівом історії» і «досвідом культури світу». Народи зникали, а слова, створювані ними, увійшли до скарбниці, стали безсмертними.

Сьогодні у філософсько-лінгвістичній проблематиці зміщуються акценти: статистичні концепції мови як системи знаків (система мови, мова як інструмент передачі інформації) поступилися місцем динамічним концепціям (мова як спосіб і умова конструювання значень).

Мова – це освітня цінність. Такий підхід має на увазі, перш за все, мовний характер світового досвіду, особливий зріз, де відвертість світу реалізується як процес герменевтики.

У центрі уваги герменевтики – «мова як універсальне середовище, в якому здійснюється розуміння»; мова як «досвід світу», сутність світу, універсальний код соціокультурного розвитку. З вивченням мови, з нашим вrostанням у рідну мову світ стає для нас членороздільним (Гадамер).

Мовний феномен є предметом спеціальної уваги герменевтики, в той же

час мова є методом і інструментом герменевтики. Підходи герменевтики роблять акцент на філософії мови: з погляду семіотики, семантики, етимології. Основа будь-якого пізнання – текст. Людське пізнання виявляється в слові і через слово, думка невіддільна від слова, її саморефлексія неминуче вимагає аналізу того, що складає її первинний елемент. Слово - живий організм. Словоутворення - це процес виявлення нових значень, процес вирощування значень. Таким чином, пізнання має починатися з аналізу слова, з дослідження його сутності.

Будь-який інформаційно-смысловий простір має ту понятійну сферу, без якої не може вписатися в реальність, інтегруватися з іншими, суміжними науками. Працюючи над значенням слів, необхідно спрямовувати увагу на відмінності, схожість і відносини між словами. Важливо знати ці відносини і, наскільки можливо, впорядкувати їх та систематизувати. Важливо не тільки перевіряти значення слів, але також вивчати те значення, що міститься в словах, і ті причини, на яких засновано таке користування словами. Сократ наполягав на необхідності ясних понять.

У той же час, ситуація в гуманітарній сфері України характеризується поєднанням досить суперечливих чинників. Так, принципова невідповідність між спробами задекларувати як основну "українську ідею" і тими реаліями, в рамках яких ця ідея має функціонувати нині, не могло не призвести до зростаючої напруги

в суспільстві. Причому цей процес знайшов віддзеркалення в найрізноманітніших сферах життя сучасної України і, перш за все у сфері функціонування на її території української і російської мов, а також культур. Згідно даним соціологічних досліджень етнічні росіяни в Україні складають 22% населення, а російськомовна частина - понад 50% загальної чисельності населення України. Стан справ щодо питання про "державну мову", породжує низку негативних наслідків, з'ясування й усвідомлення яких зумовлює необхідність врахування певних "мовних" нюансів. Адже у мові як способі спілкування між людьми є особливість, яку в жодному випадку не слід забувати: будь-яке порушення прав людини у сфері мови неминуче призводить до порушення нормальної життєдіяльності людини, а отже, її психічної рівноваги, стимулюючи неадекватні зовнішні реакції.

У порівнянні з 1991-1994 роками проблема мови в Україні значною мірою трансформувалася. Якщо раніше вона мала відтінок становлення державності України, то нині знайшла відображення в контексті соціального функціонування.

За ознакою володіння мовою, належить виділити чотири групи населення: україномовне, російськомовне, білінгви, а також група населення, яка розмовляє на, так званому, суржику і тому взагалі погано орієнтується в суті питання про мову.

При цьому належить враховувати, що в Україні склалася така історична ситуація,

при якій практично немає людей, які взагалі не розуміють українську або російську мову. Тому в соціокультурному плані "україномовні" і "російськомовні" групи населення є значною мірою абстракціями, що відображають сам факт надання переваги вживанню тієї або іншої мови. В Україні переважає стихійний білінгвізм, а багатомовність є частіше за все проблемою самовизначення й особистісного вибору.

Функціонування мови в Україні на сьогодні визначається складною взаємодією низки чинників, серед яких не останнє місце посідають безпосередньо психологічні. Багатомовність (українська або російська) зумовлена дією двох основних чинників: особистісно-психологічного: уявлення про те, яка мова є рідною; уявлення про етнічно - рідну мову; уявлення про культурно - рідну мову; соціально-психологічного: у регіоні; у соціально-професійному оточенні; у сімейно-дружньому оточенні.

Ставлення багатомовної частини населення України до можливості реального використання двомовності (вживання другої мови) визначається також двома чинниками: особистісно-психологічним: рівень знання мови; тип мовного мислення; легкість практичного використання мови; соціально-психологічним: уявлення про власні можливості оволодіння і необхідності використання другої (іншої) мови як пріоритетної; уявлення про необхідність оволодіння другою (іншою) мовою дітьми.

При цьому, необхідно враховувати, що і в реальному соціальному житті, і в свідомості населення виразно розрізняються три рівні вживання мови: побутового спілкування, соціально-професійний, адміністративно-державної взаємодії.

Більшість населення вважає вживання мови на цьому рівні приватною справою і "природним правом" кожної людини. Значущість рівня побутового спілкування для нормального функціонування суспільства не можна недооцінювати, бо саме в його рамках відбувається задоволення основних культурних потреб, а також потреб дозвілля індивіда і сім'ї. 38% населення більше всього стурбоване "проблемами, пов'язаними зі здобуттям освіти", а ще 37% стурбовано "малими можливостями задоволення культурних потреб".

Соціально-професійний рівень містить складний комплекс соціальних контактів і професійних вимог. Саме на цьому рівні російськомовна частина населення відчуває найбільший дискомфорт. Пристосування до нових соціальних умов, у тому числі і до мовних вимог, може відбуватися двома шляхами - як соціальне пристосовування і як соціальний конформізм. На жаль, доводиться констатувати, що нині в Україні складається ситуація, яка призводить до масового соціального конформізму - більше половини населення країни вимушена на соціальному рівні переходити до вживання української мови при збереженні

психологічної схильності до російської мови.

Таким чином, мовна ситуація в Україні на сьогодні визначається дією ще одного чинника, а саме - чинника суб'єктивної оцінки соціальних умов життя, що відображає можливість задоволення культурних (у широкому розумінні) потреб і уявлення про ступінь "примушеності" у вживанні української мови на соціальному рівні.

Рівень адміністративно-державної взаємодії стосується переважно сфери складання різного роду документів. У більшості населення цей рівень вживання мови хоча і пов'язаний з певними труднощами, проте не викликає психологічного неприйняття.

Відзначимо, що проблема мови має, таким чином, найістотніше і принципове значення для верств населення, рівень культури яких досить високий. Та все ж безпосередньо сьогодні мовні "проблеми" навряд чи можуть стати причиною відкритого і масштабного соціального конфлікту. Такому конфлікту нині перешкоджають: психологічний, геополітичний, соціальний чинники.

Від успіху або неуспіху розв'язання мовної проблеми в Україні значною мірою залежить як характер розвитку соціокультурних процесів усередині країни, так і стан її відносин з деякими сусідніми державами. Ступінь мудрості і зваженості в підходах до цього питання значною мірою позначатиметься і на іміджі України як європейської держави.

Мова не може існувати окремо від культури, як і культура окремо від мови. У певному значенні мова - це і є вся невичерпна різноманітність культури в її вербальній іпостасі. Причому подібна вербальна іпостась культури є не просто однією з важливих форм репрезентації останньої. Вона є навряд чи найістотнішою формою репрезентації культури, бо дає можливість наочно диференціювати і, отже, "розрізнити" культуру в її функціональних проявах. "Розпізнавальна" функція мови перетворює культуру на системну, цілісну й однорідну освіту.

Факти вказують на те, що нині народ України стихійно консолідується і починає поступово усвідомлювати себе як єдине ціле соціокультурної освіти, етнічні відмінності між основними складовими якого носять не принциповий і не конфронтаційний характер. Інакше і не може бути, оскільки існування України як незалежної держави можливе лише на основі консолідації, тобто все більш тісної взаємодії двох основних різномовних груп населення, що входить до складу українського суспільства. В цьому відношенні факти, що підтверджують протікання стихійного процесу консолідації українського суспільства, лише демонструють природний і закономірний характер даного процесу.

Можливість і ознаки реальної здійсненності подібної консолідації означає принципову можливість і ознаки фактичної реалізації консолідації двох основних різномовних складових культури України.

Отже, йдеться не про їх паралельне функціонування, не про поглинання однією зі складових іншої, а про поступову взаємну асиміляцію української і українсько-російської культур і перетворення їх в єдину цілісну двомовну культуру України, здатну стимулювати виникнення принципово нової ситуації в соціокультурному полі країни. Запереченням діалогу і консолідації україномовної і російськомовної культур в Україні можна досягти тільки одного - конфронтації цих культур.

Полікультурний характер освіти включає такі компоненти: виховання громадянськості і готовність до активної участі в житті суспільства, сприяння постійному розвитку суспільства, демократії; розуміння, збереження, засвоєння локальних, міжнародних і історичних культур у контексті культурного плюралізму; виховання здатності захистити і примножити соціальні цінності, що закладають основу демократичного суспільства; розвиток і вдосконалення освіти на всіх рівнях, включаючи підготовку вчителів, підвищення їх кваліфікації.

Для вітчизняної освіти поняття полікультурності означає функціонування освітнього простору з мовною, культурною і духовною поліетнічною різноманітністю. Особливий інтерес представляють роботи Є.В.Бондаревської, З.А.Малькової, Л.М.Сухорукової. Так, Є.В.Бондаревська вважає, що одним із завдань полікультурної освіти є створення різних культурних

середовищ, де здійснюватиметься розвиток дитини і набуття досвіду, культуровідповідної поведінки і надання допомоги в культурній самоідентифікації і самореалізації творчих здібностей. На думку І.А.Москаленко глобалізація висуває перед освітою складне завдання підготовки молоді до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного середовища, формування вмінь спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей, рас, віросповідань. При цьому дуже важливо навчити молодь розуміти і цінувати своєрідність різних культур, виховати її у дусі миролюбності і пошани всіх народів. У дослідженні Т.Ф.Крякліної обґрунтовується значущість культурологічного підходу у розв'язанні проблем міжнаціонального спілкування, що припускає пробудження інтересу інших народів до культурних цінностей, адекватне сприйняття їх своєрідності і засвоєння; теоретичне осмислення поліетнічного світу [4].

У дослідженнях Т.Ф.Борисової підкреслюється, що полікультурний освітній простір характеризується відвертістю, здатністю швидко реагувати на освітні потреби людини і соціуму, що має знайти віддзеркалення в змісті навчальних дисциплін і підвищенні кваліфікації педагогів, спілкування і міжнаціональної взаємодії. Обґрунтовується регіональний підхід до полікультурної освіти. При цьому необхідний тісний зв'язок теоретичного навчання з реальною практикою,

врахування соціально-культурних умов регіону, його традицій, духовної спадщини, полікультурних процесів [1, 146].

Виходячи з характеристики полікультурного освітнього простору в регіоні, слід визнати, що для сучасних освітніх систем зміст полікультурної освіти має відповідати таким критеріям, як: віддзеркалення в навчальному матеріалі гуманістичних ідей, ідей свободи і ненасильства; характеристика унікальних етнічних, національних самобутніх рис у культурах народів України і світу; розкриття в культурах українських народів загальних елементів традицій, що дозволяють жити в згоді, терпимості, гармонії; залучення до світової культури, розкриття процесу глобалізації, взаємозалежності країн і народів за сучасних умов; гуманізм, який виражає безумовну віру в добрі початки, закладені в природу дитини; демократизм, що базується на визнанні рівних прав і обов'язків дорослих і дітей, наданні останнім свободи життєдіяльності в сім'ї, школі, соціальному середовищі; толерантність, терпимість до іншого роду поглядів, вдачі, звичок, особливостей різних народів, націй, релігій; компетентність, тобто необхідність формування особливих здібностей педагога і дитини щодо оволодіння знаннями, виховання інтелектуальної особистості, здатної розв'язувати завдання творчого характеру в полікультурному суспільстві; базова основа змісту полікультурної освіти. Проблема полікультурної освіти на

світовому, регіональному рівнях є не тільки актуальною, але і відображає реальну дійсність. Розробка змістовних характеристик даного педагогічного феномена набуває сьогодні особливої значущості, що передбачає обґрунтування функцій полікультурного освітнього простору, розробку психолого-педагогічних основ підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки педагогів. У програмах додаткової освіти педагогів мають бути реалізовані теоретико-методологічні основи й інноваційні ідеї полікультурної освіти і виховання, інтегровані принципи філософії гуманізму, кроскультуралізму. Найважливішими ідеями цих підходів виступають: *гуманізм*, що припускає визнання людини вищою цінністю, захист її гідності і цивільних прав, створення умов вільного і всебічного вияву здібностей особистості. Педагогічна підтримка і допомога має виходити з гуманізації психолого-педагогічних впливів на дітей і їх сім'ї, глибокої пошани до особистості дитини, визнання пріоритету її індивідуальних особливостей і можливостей; *кроскультуралізм*, що зумовлює рівність і різноманіття культур, самоцінність і їх значущість, роль їх інтеграції в цілях успішної ідентифікації і пристосування особистості в іншій культурі. Так реалізація принципу культуровідповідності частіше за все залежить від історичної епохи і потреб суспільства, особливостей розвитку людської особистості.

Основними умовами реалізації і розвитку принципу культуровідповідності в освіті є: співвіднесеність динаміки культури й особистості, існуючої в конкретному середовищі; феномен культурних початків, які існують у будь-яких культурних процесах та явищах і виражаються в їх визначеності; особливі механізми культурного саморозвитку особистості; обставини життєдіяльності системи «особистість – соціальні спільноти – суспільство», норми і вимоги, що регулюють їх взаємозв'язок».

Освітня установа як середовище полікультурної освіти на початку XXI століття розвивається при дотриманні таких умов, що припускають засвоєння спеціально сконструйованого модуля знань у галузі теорії і практики полікультурної освіти; методологічного апарату полікультурної освіти: взаємозв'язок загальнолюдського, інтернаціонального і національного початків у понятті «полікультурна освіта»; культура як базове поняття полікультурної освіти; функції культури, світова, загальнолюдська, національна, особистісна культура; полікультурна освіта як культурний феномен; механізм полікультуралізму – полілог і діалог культур; полімовна і білінгвальна особистість; глобальні процеси в розвитку полікультурної освіти; завдання полікультурної освіти, мета, функції (гуманістично - орієнтаційна, культурологічна, освітня, комунікативна, адаптивна); модель реалізації полікультурної освіти на основі провідних

педагогічних парадигм: особистісно – орієнтована освіта; культурологічний підхід (як об'єктивний зв'язок людини і культури, система цінностей; синергетичний підхід як педагогічна система самоактуалізації особистості в полікультурній освіті); розвиток народного виховання й етнопедагогіка в полікультурній освіті; предмет, завдання, засоби, чинники розвитку - народного виховання, стереотипи й автостереотипи в етнопедагогіці, проблема співвідношення полікультурного виховання і етнопедагогіки; етнопедагогічний діалог; педагогічна культура викладача в полікультурному освітньому просторі: багатокультурний педагог, полікультурна освіта як компонент педагогічної культури; концептуальні ідеї розвитку полікультурної освіти; формування гуманітарного середовища; специфічні ознаки полікультурної освіти: поєднання національних (мова, історія, мистецтво, фольклор, традиції народної педагогіки) і загальнонаціональних категорій; динамічний процес педагогічної взаємодії в полікультурній освіті; специфіка змісту полікультурної освіти (глобалізм, планетарний світогляд, гуманітарна культура особистості); сутність принципів полікультурної освіти (особистісно – орієнтованого, культурологічного підходу, регіоналізації освіти); інтеграція педагогічної взаємодії на основі комплексного підходу, врахування етнічного, індивідуального, диференційованого підходів;

цілепокладання щодо реалізації полікультурної освіти: мета полікультурної освіти визначається соціальними, міграційними, історичними умовами життя; розвитком полікультурної освіти в контексті гуманітарної культури; зміст полікультурної освіти детермінований провідними культурними традиціями, ідеями толерантності, віротерпимості, національними і загальнолюдськими цінностями; орієнтація на зону найближчого розвитку гуманітарної культури; самоактуалізація, самоосвіта і самовираження особистості як чинника формування полікультурності на межі культур; шляхи реалізації полікультурної освіти: засвоєння науково – освітньої, філософської, етнологічної інформації; аналіз соціокультурних міграційних явищ і полікультурних відмінностей; асоціація й ідентифікація до цінностей полікультуралізму, до тієї або іншої культури; формування пізнавального інтересу до проблем полікультурного суспільства; виховання за допомогою навчального процесу і додаткової освіти субкультурної орієнтації, оволодіння культурним механізмом ухвалення рішення, розвиток здібності до самореалізації, потенціалу в сферах культури і субкультур.

Таким чином, на початку ХХІ століття педагогічна освіта реалізує традиційну культурологічну функцію освіти в нових соціокультурних умовах – розвиток ідей полікультурного суспільства, посилення ролі регіональних педагогічних

систем, зміна вимог до педагогічного колективу у зв'язку з новими цивілізаційними процесами. Підвищення кваліфікації педагогів для реалізації полікультурної освіти припускає

використання найважливіших ідей андрагогіки, безперервної освіти, сучасних досягнень у галузі підготовки багатокультурного фахівця.

Література:

Борисова Т.Ф. Нові цінності освіти. - Вип. 4. - М., 1996. - С.146-148.

Дадов И.А. Развитие национальных языков и культура межнациональных отношений// Педагогика. – 2000. - №4. – С.26-30.

Залепа Е.А. Роль языка в реализации межличностных отношений// Педагогическая жизнь Крыма. – 2005. - №7-8. – С.53-57.

Кряклина Т.Ф. Проблемы взаимосвязи национальных культур и образования: Автореф. дис...докт. пед. наук-Томск, 1995. – 37 с.

Меньшикова И. Языковая ситуация и языковая политика в Украине// Русский язык и литература в школах Украины. – 2004. - №14. – С.2-4.